

СИСТЕМА РОЗСЕЛЕННЯ ЯК ОБ'ЄКТ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Розселення, як форма буття суспільства, складалося історично. Оскільки поняття «розселення» дуже складне та комплексне явище, його досліджували не тільки географи та демографи, але й соціологи, філософи, економісти. В науковій літературі зустрічаються різноманітні визначення цього поняття.

Розселення можна розглядати з двох підходів: **динамічного** – як складний суспільно-територіальний процес і результат, який перебуває у постійному розвитку, та **структурного** – як сукупність взаємопов'язаних мереж міських та сільських поселень [11, с.3].

Динамічний підхід характеризує розселення *як процес* процес поширення, переміщення населення, заняття ним будь-яких нових територій. Також розселення населення визначають *як результат* цього процесу у вигляді утвореної та існуючої на даний час територіальної сукупності населених місць, що завжди перебуває у стані подальших змін [6, с.148].

У Географічному енциклопедичному словнику вказано, що: «Розселення населення – процес розподілу і перерозподілу населення по території та його результат – мережа поселень» [2, с. 259]. В.М. Мінєєв вважає, що розселення слід трактувати як певний характер розміщення населення по території, а також як конкретний характер населених місць (форм розселення) та їх взаємовідносин один з одним [9, с.167]. На думку В.В. Покшишевського, розселення виступає одночасно процесом заселення та результатом цього процесу [10, с.338].

На думку А.І. Доценка, розселення населення – це складний соціально-економічний процес його територіальної організації та формування

взаємопов'язаної поселенської мережі [4, с.11]. С.О. Ковальов та Н.Я. Ковальська визначають розселення як «процес поширення, переміщення населення, зайняття ним яких-небудь нових територій, так і результат цього процесу у вигляді існуючої в даний час територіальної сукупності населених місць, що знаходиться завжди в процесі подальших змін» [6, с.148]. В.П. Круль звертає увагу на те, що процес розселення носить мобільно-енергійний характер: «для розселення проступає лінійна енергійність, коли рух переселенців набуває своїх матеріальних виявів, і отже припиняється рух та людність осідає на території» [7, с. 189].

Тобто, розселення – це процес розміщення та перерозподілу населення на певній території, який характеризується різноманітними формами організації суспільства; процес формування, функціонування, розвитку поселень та переміщення населення в результаті якого формуються мережі та системи розселення.

Структурний підхід розглядає розселення *як мережу поселень та як систему*. Процес розселення у сучасний період виступає у вигляді *мережі поселень* з різними адміністративними статусами, людністю та функціями. Поселення являє собою «територіально цілісний і компактний ареал концентрації населення зі всіма необхідними умовами й обладнанням для життя, праці і відпочинку людей [1, с.179].

Всі населені пункти певної території утворюють мережу поселень, яка є результатом тривалого процесу освоєння території. Основною її ознакою є поселенські зв'язки між окремими населеними пунктами за допомогою горизонтальних зв'язків [5, с.16]. Мережа включає в себе всі поселення території, в тому числі ізольовані поселення [1, с. 217-218]. Вона за своєю динамікою розвитку дуже інертна.

На основі мережі поселень формуються *системи розселення* різних рівнів. Вони утворюються завдяки: досягненню структурою мережі поселень певного рівня сформованості; наявністю центрального міста та горизонтальних (між окремими поселеннями) і вертикальних зв'язків (зв'язок населених пунктів

з центром); розвитком інженерно-транспортної інфраструктури; сукупності сприятливих умов для соціально-економічного розвитку території.

Л.Б. Заставецька наголошує на тому, що для того, щоб мережа поселень перетворилася у систему розселення необхідний деякий час. З виникненням адміністративного центру виникають організаційно-господарські, управлінські, інформаційні зв'язки та починають посилюватися виробничі та соціальні між центром і населеними пунктами адміністративного утворення. Завдяки цьому формуються системи розселення [5, с.16].

А.І. Доценко стверджує, що не кожна територіальна сукупність поселень є системою розселення, а лише та, якій притаманні інтенсивні внутрішні виробничо-економічні та соціально-географічні міжселенні зв'язки. Система розселення відображає не тільки рівень розвитку суспільства, особливості його функціонування, але й змінюється разом зі зміною соціально-економічної ситуації [12].

Процес формування систем розселення пов'язаний з суспільними процесами, оскільки розселення населення є однією зі складових територіальної організації продуктивних сил. Головною рисою розселення є його територіальність. Закономірності розселення належать до категорії територіальних або просторових закономірностей суспільного розвитку, які досліджує суспільна географія, тобто, по суті це географічні закономірності (закони) [11, с.18-19].

К.В. Мезенцев відносить розселення населення до основних суспільно-просторових процесів [8, с. 93-94], а виникнення систем розселення розглядає як функціональну форму прояву територіального концентрування та агломерування. Формування систем розселення виступає об'єктивним суспільно-географічним процесом, в основі якого лежать різноманітні інтенсивні міжселенні зв'язки [3, с.171].

Таким чином, система розселення є результатом заселення території, яка характеризується інтенсивними зв'язками між поселеннями. Вона виступає об'єктом суспільно-географічних досліджень, оскільки вивчає форми

організації суспільства, які взаємодіють та пов'язані між собою суспільними та географічними процесами.

Список літератури:

1. Алаев Э.Б. Социально-экономическая география. Понятийно-терминологический словарь / Э.Б. Алаев. – М.: Мысль, 1983. – 350 с.
2. Географический энциклопедический словарь. Понятия и термины. – М.: Советская энциклопедия, 1988. – 432 с.
3. Доценко А.І. Сільське розселення в Україні: динаміка та структура / А.І. Доценко; НАН України, Рада по вивч. продукт. сил України. – К.: Фенікс, 2010. – 288 с.
4. Доценко А.І. Територіальна організація розселення (теорія та практика): монографія / А.І. Доценко; НАН України, Рада по вивч. продукт. сил України. – К.: Фенікс, 2010. – 529 с.
5. Заставецька Л.Б. Системи розселення і геопросторові проблеми вдосконалення адміністративно-територіального устрою України: [монографія] / Л.Б.Заставецька. – Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2013. – 332 с.
6. Ковалёв С.А. География населения СССР. Учеб. / С.А. Ковалёв, Н.А. Ковальская. – М.: МГУ, 1980. – 287 с.
7. Круль В.П. Ретроспективна географія поселень Західної України: монографія / В.П. Круль. – Чернівці: Рута, 2004. – 382 с.
8. Мезенцев К.В. Суспільно-географічне прогнозування регіонального розвитку: [монографія] / К.В. Мезенцев. – Київ: НВЦ «Київський університет», 2006. – 253 с.
9. Минеев В.М. К вопросу о социалистическом расселении в СССР / В.М. Минеев // Вопросы марксистско-ленинской философии. – М.: ВПМ, 1959. – С. 165-224.
10. Покшишевский В.В. Население и география / В.В. Покшишевский. – М.: Мысль, 1978. – 316 с.
11. Розселення в Україні: проблеми і перспективи / Під ред. чл.-кор НАН України Б.М. Данилишина. – К.: РВПС України НАН України, 2006. – 269 с.
12. Яворська В.В. Методологічні аспекти історико-географічного вивчення розселення населення / В.В. Яворська, А.Є. Калетинська // Вісник Одеського національного університету. Серія: Географічні та геологічні науки. – Одеса: «Одеський національний університет», 2012. – Т. 17, Вип. 2. – С. 116-120.